

FRANC KRIŽNAR

Škofjeloški pasijon od začetkov do danes

Uvod

Škofjeloški pasijon (ŠP) je spokorniška pasijonska procesija, ki v dvajsetih podobah prikazuje Kristusovo trpljenje. Uprizarjal se je že pred letom 1713¹ pa tja do leta 1751 (1767).² Po kar nekajstoletni prekinitvi se je ponovno uprizarjal v letih 1936, 1999, 2000 in 2009, v načrtu pa je spet njegova obuditev v l. 2015, temelječa na rokopisu. Tega je l. 1721³ v Škofji Loki zapisal kapucin pater Romuald in velja za najstarejšo v celoti ohranjeno režijsko (gledališko) knjigo v Evropi. Hkrati pa ŠP predstavlja najstarejše dramsko besedilo v slovenskem jeziku. Novodobne uprizoritve terjajo veliko število izvajalcev (252): igralcev, statistov, konjenikov, glasbenikov ..., saj gre za pravi »new revival« baročni gledališki spektakel. ŠP se vseskozi uprizarja v postnem in velikonočnem času, na samem začetku izključno na veliki petek. Njegova izvedba je procesijska, dandanes pa se ponovi v Škofji Loki na štirih prizoriščih v starem mestnem jedru. Nastopajoči-procesija pa se med prizorišči pomikajo na prenosnih odrih, vozovih s konjsko vprego, na konjih in peš. Namen uprizoritev ŠP je nagovoriti udeležence – igralce in gledalce, pretresene nad Kristusovim trpljenjem, ki so ga povzročili njihovi osebni grehi, k spreobrnitvi v življenje brez greha, kakor so to storile mnoge svetopisemske (David) in svetniške osebnosti (Hieronim), celo Kristusovi rablji (rimski vojak z izmišljenim imenom Longinus) pa tudi prebivalci vseh tedaj znanih

Muzikolog, esejist in kritik dr. Franc Križnar je predstojnik Inštituta glasbenoinformacijskih znanosti pri Centru za interdisciplinarne in multidisciplinarne raziskave in študije Univerze v Mariboru in glasbeni urednik na Radiu Slovenija v pokoju.

celin (Evropa, Amerika, Azija, Afrika); torej: od izvirnega in ruralnega⁴ do dandanašnjega civiliziranega.⁵

ŠP je pasijonska procesijska igra, ki je dediščina srednjeveških *misterijev*,⁶ *miraklov*,⁷ renesančnih *triumfov*⁸ in baročnih *moralitet*,⁹ *podob* ali *alegorij*.¹⁰ V letih 1715–1721 jo je po predhodnih predlogah napisal kapucin Romuald, Lovrenc Marušič (1676–1748).¹¹ Besedilo ŠP sestavlja 844 verzov in je razdeljeno v 14 prizorov. Je najstarejše v celoti ohranjeno dramsko besedilo v slovenščini. Uvod, priloge in napotki so v latinskem jeziku, opombe in didaskalije¹² pa v nemškem jeziku. Zaradi navedene trojezičnosti te literarne predloge velja ŠP za medkulturni model sožitja (več) kultur. Zato je ŠP skupaj z drugimi slovenskimi pasijoni pomemben ohranjevalec narodne identitete in vpetosti v evropski kulturni prostor. Rokopisni kodeks ŠP je nastal in se hrani v kapucinskem samostanu v Škofji Loki.

Pasijon združuje zgodnjo pasijonsko procesijo mediteranskega tipa (Italija, Hrvaška, južna Francija) s pasijonsko odrsko igro srednjeevropskih dežel (Avstrija, Češka, Nemčija, Švica) do atlantskega prostora (Belgija, Francija, Nemčija, Portugalska, Španija). Slikovit in imeniten baročni gledališki spektakel poteka po ulicah srednjeveškega mesta. Pisana je npr. bera konjenice (dragonska, grenadirska,¹³ nemška, turška idr.), ki priča o dramatičnih trenutkih turških vpadov na slovenska tla v 15.–17. stol. Nekateri prizori iz Stare in Nove zaveze potekajo kot procesija izvirno kostumiranih oseb peš ali na konjih, posamezne slike se igrajo na štirih stabilnih odrih, premične odre z osebami in scensko opremo vred pa nosijo nosači v kutah. Dogajanje bogatijo skupine barvitih bratovščin, cehov:¹⁴ krojaški, čevljarski, lončarski, pekovski, mearsarski. Prve in s tem arhaične ter zgodovinske procesije ŠP so potekale na vsak velikonočni petek popoldne vse do leta 1768, ko so bile ukinjene ob reformah cesarice Marije Terezije¹⁵ in cesarja Jožefa II.¹⁶

ŠP danes ...

ŠP kapucina Romualda Štandreškega je najpomembnejša in edina z ohranjenim besedilom od vsaj 9 sočasnih pasijonskih procesij na Slovenskem. Saj je najstarejše celovito slovensko dramsko besedilo, sestavljeno iz dramatičnih in liričnih monologov ter (verjetno 5 ?) zborovskih spevov (869 rimanih šest- do dvajsetzložnih verzov, od teh 15 v nemškem jeziku) in je poleg pridig duhovnika in pisatelja Jerneja Basarja (1683–1738), baročnega pisatelja Janeza Svetokriškega (Tobija Lionelli; 1647–1714) in kapucina Rogerija Ljubljanskega (Mihael Krammer; 1667–1728) najznamenitejše delo slovenske baročne književnosti. Njegov (ŠP) rokopis obsega 43 listov, popisanih na 80 straneh. Po latinskem uvodu, ki vsebuje ustanovno listino in pravilnik ŠP, je Red procesije z igralci s 13 podobami oz. prizori: Raj, Smrt, Gospodova večerja, Samson (nemi prizor), Krvavi pot, Bičanje, Kronanje, Hieronim, Glej človek, Kristus na križu, Mati sedem žalosti, Skrinja zaveze in Božji grob (še dva nema prizora). Dva sporeda s seznamom nastopajočih – obsežnejši za voditelja in krajši za ordinante (tj. njegove pomočnike) – razvrščata podobe v tri dele oz. dejanja. Sledita dve ohranjeni periodi (tj. letni poročili, letopisa) – obširni javni napovedi procesije z opisom posameznih podob za leti 1727 in 1728. Med njima je uvezano abecedno stvarno in imensko kazalo vseh vlog in statistov, nato je še pismo okoliškim župnikom za pridobivanje statistov in gledalcev ter seznam kostumov iz uprizoritve 1745.

V 20. stol. so ŠP uprizarjali statično na prostem ali v dvorani v jezikovno posodobljeni priredbi etnologa in romanista Nika Kureta (1906–1995) 1932 v Kranju, v izvorni jezikovni podobi pa 1936 v Škofji Loki v režiji pesnika, esejista, književnega kritika, urednika in prevajalca Tineta Debeljaka (1903–1989) in scenografiji slikarke Bare Remec (1910–1991) ter 1965 v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu kot del pasijonske trilogije publicista, režiserja, dramatika, zgodovinarja, književnika in gledališkega lektorja Mirka Mahniča (roj. 1919) Veliki slovenski pasijon. Marca 1999 so ŠP začeli v Škofji Loki uprizarjati kot gledališko etnološko rekonstrukcijo v

mimohodu na 3 prizoriščih s 600 nastopajočimi, obnovljeno v postavitvi duhovnika, jezuita in režiserja Marjana Kokalja (roj. 1969) in igralka Metode Zorčič (roj. 1944). ŠP se je razvijal in širil tako v izvedbenem kot percepcijskem pogledu. V l. 2009 je režijo od M. Kokalja prevzel eden njegovih dotedanjih pomočnikov oz. vodij prizorov (ljubiteljski) režiser Borut Gartner (roj. 1963). Medtem pa je bil ŠP v vsem tem času kar nekajkrat tudi predstavljen v knjižni obliki. Tako npr. natis iz 1987 (*Škofjeloški pasijon*, 1999²) vsebuje diplomatični prepis, fonetično transkripcijo s prevodom neslovenskih delov besedila in študije. Vse te novodobne uprizoritve so po eni strani perfekcionizirale njihove izvedbene kvalitete kot (množični) odziv publike, saj ga je nazadnje obiskalo v osmih predstavah 24.000 gledalcev, kar pomeni ok. 3.000 na eno predstavo z že skoraj tisoč nastopajočimi na štirih prizoriščih. To pa tudi pomeni, da se omenjeni ŠP že zdaj uvršča na evropski zemljevid (s prek ok. 80 pasijoni, tudi v okviru *Europassiona*¹⁷) in v družbi tako elitnih in podobnih spektaklov, kot so npr. tisti v Oberammergau, St. Margarethenu, Erlu, ...¹⁸ Pri tem pa je ŠP le edinstven v tem, da je procesijski. Vsi (pre)ostali pa so (žal) odrski, statični.

Prve pasijonske igre in procesije so k nam prinesle tudi t. i. »obvezno scensko« glasbo tako v času reformacije kot protireformacije. Takrat so bili najbolj aktivni v tem pogledu (ljubljski) kapucini. Njihove pasijonske procesije so bile v celotnem, torej tudi v glasbenem pogledu, naravnost sijajne. To so bili res pravi sprevodi s predstavo bridkega trpljenja in smrti našega »Odrešenika«. Tako kot v (Škofji) Loki, so tudi v teh predhodnicah in za te priložnosti igrali »musici« na trobente, kar je še dodatno povzdignilo značaj vseh teh prireditev. To so zagotovo odigrali mestni piskači, ki so se v času vladanja ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (1560–1630) udeleževali še najbolj aktivno. Kljub vsem tem ugotovitvam pa z glasbenega vidika te pasijonske igre in procesije niso imele večjega umetniškega pomena; ne pri nas in ne na preostalem evropskem kulturnem prostoru. Dodamo pa lahko še to, da smemo glede na ohranjeno gradivo sklepati, da je v teh igrah in procesijah v inštrumentalnem muziciranju, kolikor je bilo le-to aktualno v okviru

pasijonskih iger in procesij, prevladoval tudi posvetni ton.¹⁹ Tako kot se ponaša večina dandanašnjih pasijonov po svetu in Evropi, sta njene najnovejše adaptacije ob akutnem pomanjkanju ohranjene izvirne glasbe v Marušičevem ŠP na podlagi koralnih osnov za vse dosedanje novodobne postavitve le-tega na (škofje)loške ulice in trge prispevala domača glasbenika: skladatelj, organist, pianist, pedagog in zborovodja Tone Potočnik (roj. 1951) in organist, pedagog, skladatelj in zborovodja Andrej Misson (roj. 1960). V njunem primeru, ki ga oba iz leta v leto, od procesije do procesije, širita in razvijata, gre za tehtno vsebinsko in slogovno povezavo nekdanjega, iz 18. stol. ohranjenega dramskega besedila z versko vsebino in za vključevanje novodobnih izvajalcev tako s starimi kot z novimi glasovi in glasbili – s petjem in inštrumenti; gre konec koncev tudi za povezavo profesionalnih in amaterskih glasbenih hotenj in zmožnosti, gre pa tudi za novodobno aktualizacijo sodobne glasbene scene, za njen »back ground«.

V tehnični ekipi sodelujejo tudi (škofje)loški obrtniki in artisti, ki obvladajo tradicionalne veščine, ki so potrebne za izvedbo; spet kot nekoč v davnih časih, v 18. stol., seveda zdaj v primerjavi s takratnimi, na povsem drugi, višji ravni. Večina od njih je že kar tradicionalno prisotna na koncu prejšnjega, 20. stol. in na začetku tega, 21. stol. V vmesnem času pa je potrebna nenehna skrb za ohranjanje »pasijonske kondicije« z različnimi delavnicami in drugimi akcijami. V pasijonski pisarni je ustanovljen Center domače in umetne obrti, kjer se usposablajo ljudje tudi s starimi ročnostmi in obrtmi: izdelava butaric, jasic iz papirja, kolarstvo, kvačkanje, pletilstvo, polstenje, rezbarstvo, svečarstvo, šivanje baročnih in nasploh srednjeveških kostumov in oblek, tkanje ...

... in jutri

V 18. stoletju so prireditve denarno omogočili kapucini, Bratovščina Presvetega Rešnjega telesa, verniki in država. Prva izvedba pasijona je bila prirejena kot spokorna procesija na veliki petek

(petek pred veliko nočjo) 11. aprila 1721. Enkrat letno so ga izvajali do leta 1751. Zaradi finančnih težav ga je leta 1768 odpravil goriški nadškof. Po dveh stoletjih je bil ŠP ponovno predstavljen leta 1936 v okviru obrtno-industrijske razstave na dvorišču šole v Škofji Loki, v izvorni zasnovi (po mestnih ulicah) pa leta 1999 in 2000. ŠP je uglasbil tudi slovenski skladatelj Alojz Srebotnjak (1931–2010) za zasedbo: sopran, alt, tenor, bas, mešani zbor in orkester. V priredbi Mete Hočever je delo uprizoril tudi ansambel ljubljanske Drame SNG. Zadnje uprizoritve pasijona so bile leta 2009, med 28. marcem in 19. aprilom, prihodnje uprizoritve pa so planirane za leto 2015 ...

... ko je napovedana že nova izvedba oz. osem procesij. V tistem postnem in velikonočnem času (21. 3. – 12. 4. 2015) bodo na sporedu štiri dnevne in štiri nočne procesije ŠP, skupaj torej tradicionalnih osem (na doslej določeni 6-letni cikel, da bi lahko povsem pripravljeni že v naslednjem ciklusu l. 2021 obhajali 300-letnico nastanka ŠP); saj je omenjena procesija zanimiva tako v eni kakor tudi drugi scenografiji-luči. Poleg stalno delujočega in z občinskim sklepom imenovanega Strokovnega odbora za izvedbo ŠP (dr. Metod Benedik, Romana Bohinc, Jože Faganel, dr. Franc Križnar, Jure Miklavc, Mojca Šifrer Bulovec in Klemen Štibelj) sta tu še vodja projekta ŠP Matej Mohorič Peternel (roj. 1979) in režiser Milan Golob (roj. 1980); oba slednja poklicno zaposlena na omenjenih nalogah. Verjetno ni potrebno dvomiti že vnaprej v nov uspeh ŠP? Prav tako pa celotna zgodba ne rabi kakšne posebne reklame, saj je tako po časovni umestitvi kot vsebini in izvedbi, ter konec koncev zdaj tudi že v okviru več kot 15-letne novodobne tradicije uprizarjanja ŠP, že vnaprej zagotovljen njegov uspeh: v verskem in umetniškem pogledu.

Opombe

¹ Gartner M., *Razstava Processio locopolitana* (v: *Pasijonski doneski*, Škofja Loka, 8/2013, 105).

² Križnar F., *Genealogija glasbene dramaturgije Škofjeloškega pasijona*, Šk. Loka-Puštal, 2010, 18.

³ Nav. delo, 23.

⁴Smer v umetnosti, ki poudarja kmečko, podeželsko motiviko.

⁵Omikanega oz. izobraženega.

⁶Srednjeveško dramsko delo o skrivnosti Kristusovega učlovečenja od 14. stol. naprej tudi oznaka za duhovne igre, ki so se razvile iz liturgije, pri tem pa je glavna snov Kristusovo življenje, s prizori tudi iz Stare zaveze; tudi bogoslužje, samo za posvečene, miste (= ljudje, vpeljeni v starogrške elevzinske/skrivne verske obrede na čast boginji plodnosti in poljedelstva Demetri in njeni hčeri Perzefoni in druge misterije) v starem veku; neumljiva, razumu nedostopna verska resnica ali dogma.

⁷Srednjeveška gledališka igra z versko snovjo, navadno v zvezi s čudeži.

⁸Slavnostni sprejem zmagovitega vojskovodje in njegove vojske v Rimu.

⁹Versko moralistična igra v poznem srednjem veku npravnega značaja, ki se je razvila iz misterija.

¹⁰Umetniško (dramsko, gledališko) delo s prikazovanjem prisposod, prilik ali česa drugega v drugačni obliki.

¹¹Pravo ime je Lovrenc Marušič, tudi Marusig ali Marušič, pridigar, ki je l. 1669 v Celju stopil v kapucinski red in 1700 opravil slovesne zaobljube, bil posvečen v duhovnika in postal pridigar štajerske kapucinske province. Deloval je v raznih krajih, mdr. v Škofji Loki in Gorici. L. 1721 je prevedel, priredil oz. sestavil besedilo za Škofjeloški pasijon, edino pasijonsko procesijo na Slovenskem, z ohranjenim besedilom v slovenščini.

¹²Opombe ob besedilu drame z avtorjevimi navodili igralcem in režiserju.

¹³Grenadir je (nekdanji) pehotni vojak pa tudi vojak, izurjen za metanje granat, lahko oborožen vojak, v nekaterih državah pa celo vojak elitne vojaške enote.

¹⁴Ceh je srednjeveška stanovska organizacija rokodelcev iste stroke.

¹⁵Avstrijska cesarica, češka in madžarska kraljica (1717–1780).

¹⁶Avstrijski cesar, sin Marije Terezije (1741–1790).

¹⁷To je Zveza evropskih pasijonov.

¹⁸To so vsi tisti pasijoni, ki sem jih v zadnjem času videl tudi sam.

¹⁹Cvetko, D., Stoletja slovenske glasbe, Ljubljana 1964, 76.